

A Délvidék (Vajdaság) népességének alakulástörténete (1910–1991)

II. rész

Népességi változások az első világháború után

Az 1921-es népszámlálásban nem szerepelt a nemzetiségi hovatartozás. Helyette az anyanyelvet és a vallásfelekezeti hovatartozást mutatták ki.

16. táblázat

Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népessége
anyanyelv szerint 1921-ben

	Jugoszláv SZK	Crna Gora	Szerbia	Közép-Szerbia	Vajdaság	Kosovo-Metohija
Összesen	5,128,996	31,391	4,817,605	2,856,879	1,521,716	439,010
Szerb és horvát	3,687,185	292,718	3,394,467	2,626,087	654,285	114,095
Magyar	373,050	49	373,001	3,137	369,852	12
Német	349,323	172	349,151	14,957	334,146	30
Arnauta	327,565	17,231	310,334	20,609	818	288,907
Török	30,772	172	30,600	2,484	201	27,915
Román (cincár)	219,731	19	219,712	151,615	67,695	402

Megjegyzés: A különbséget az "egyéb" és "ismeretlen" adja az "összes"-hez képest.

Forrás: Ž. Kržalićtól a szerbiai Statisztikai Intézet dokumentációs (nem közölt) anyag

Mint ahogy a táblázat mutatja, Szerbiában 373 001 magyar élt, ebből a Vajdaságban 369 858; a német anyanyelvűek száma 349 151 fő volt, ebből a Vajdaságban 334 146; szerb és horvát anyanyelvű 3 394 467 fő, ebből a Vajdaságban 657 285; román és cincár 219 712 fő, közülük a Vajdaságban 67 695. Az azonnali betelepítések ellenére a népességnek csaknem a fele továbbra is a magyar (24,3 százalék) vagy a német (22,0 százalék) nyelvet használta.

Az 1931-es népszámlálás adatait nem tették közzé a mai napig sem. Ez a népszámlálás már tartalmazta a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó kérdést. Nem tett azonban különbséget a délszlávok között, s ezért sem az anyanyelvi, sem a vallás szerinti megközelítés nem ad tiszta képet a nemzetiségi összetételről.

Az 1910–1921 közti időszakban a magyarok részaránya az összes népességben 87,2 indexponttal,

noké 86,7 indexponttal csökkent, viszont a horvátok indexe 359,9-cel növekedett. Vladan Jojkic szerint is jelentős mértékben sikerült visszaszorítani a magyar népesség arányát elsősorban a Bácskában, de a Bánságban is az 1910–1921-es időszakban. Látható ez az általa közölt két táblázatból.

17. táblázat

Bácska és Bánát népessége nemzetiségei szerint,
1910–1921 között

	Bácska		Bánát	
	1921	Különbség 1910-hez képest	1921	Különbség 1910-hez képest
Összes népesség	726,142	+ 29,041	561,958	- 10,556
Délszláv	251,975	+ 51,700	242,328	+ 6,623
Szláv együtt	296,887	+ 55,809	262,320	+ 10,367
Magyar	25,187	- 39,563	98,471	- 10,760
Német	173,789	+ 12,162	126,530	+ 1,228
Román	1,187	+ 833	67,894	- 8,516
Egyéb	2,409	- 200	6,743	- 2,875
Ebből zsidó	13,995	- 964	4,642	- 874

Forrás: Vladan Jojkic: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931. 120. o.

18. táblázat

Bácska és Bánát népességének nemzetiségei szerinti növekedése százalékban kifejezve

% -ban	Bácska		Bánát	
	1910	1921	1910	1921
Délszláv	28.72	34.69	41.17	43.12
Más szláv	5.85	6.18	2.83	3.55
Szláv együtt	34.58	40.88	44.00	46.67
Magyar	41.80	34.68	19.07	17.52
Német	23.18	23.93	21.88	22.51
Román	0.05	0.16	13.34	12.08
Egyéb	0.37	0.33	1.67	1.20
Ebből zsidó	2.14	1.92	0.96	1.11

Forrás: Vladan Jojkic: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931. 121. O.

A Bácskában a magyarok száma 39 563 fővel csökkent, a délszlávoké viszont 51 700-zal nőtt szinte egyik napról a másikra, történelmi mércével mérve. A Bánságban a magyarok száma 10 760 fővel csökkent, a délszlávoké viszont 6623 fővel növekedett. Voltaképpen még mielőtt megkezdődött a Bácska államilag szervezett betelepítése, mindössze három év alatt már 29 000 délszláv nemzetiségű települt be; a növekedés másik része az erőszakolt belső asszimiláció folytán keletkezett. A Bánságban a bevándorlás jóval kisebb méretű volt (3000 fő körül). Megkezdődött a szerb államnyelv erélyes elfogadtatása a zsidó vallási felekezethez tartozók között. Az új államhatalmi szerveződés következtében a magyarok száma az összes népesség arányában a Bácskában 41,8 százalékról 34,7 százalékra csökkent, a Bánságban pedig 19 százalékról 17,5 százalékra. A délszlávok részaránya a Bácskában 28,7 százalékról 34,7 százalékra, a Bánságban viszont 41,2 százalékról 43,0 százalékra nőtt. A németek aránya nem változott jelentősen, a románoké és a zsidóké viszont szintén romlott az összes népesség százalékában.

A magyarok száma az 1921-ben megállapított 371 006 főről 1931-ben 377 038 főre emelkedett; a németeké 335 902 fő után 335 879 főben állapodott meg. A románok, a ruszinok és a szlovákok számát nem tették közzé. A szerbek és horvátok (macedónok és montenegróiak) száma 663 286 főről 770 518 főre emelkedett 1921–1931 között.

Nemzetiségi hovatartozás és etnikai változások a II. világháború után Szerbiában és a Vajdaságban

Szerbia a két világháború között belépett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba (1929-től pedig a Jugoszláv Királyságba), s mint önálló állam megszűnt létezni. A Vajdaság is közvetlenül lett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része. Szerbia az 1945-ös jugoszláv alkotmány meghozatala után lett egyik tagköztársasága a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságnak, 1964-től Jugoszlávia Szocialista Szövetségi Köztársaságnak, majd 1990-től kezdődően Jugoszlávia Szövetségi Köztársaságnak. A Vajdaság Szerbia tagköztársaságának a részét képezi a másik tartománnyal, Kosovo-Metohijával együtt.

A II. világháború utáni népszámlálások sok szempontból korszerűsödtek, s minden alkalommal felkerült az összeírásra a polgárok nemzetiségi hovatartozása, anya-

nyelve és a vallása is (1953-ban és 1991-ben). Ezt Szerbia igen tarka nemzetiségi összetétele (a népességnek több mint egyharmada nem szerb) tette szükségessé. Az 1918 előtti Szerbiát a múlt századbeli összeírások pontatlanul, mint 95 százalékban pravoszláv országot mutatják be. (Ez a megállapítás azért pontatlan, mert az akkori Szerbia területén nagy számban éltek vlahok, cincárok és más balkáni etnikumok.)

A titói nemzeti egyenjogúság politikájának szellemében elismerték a macedón és a montenegrói, utóbb pedig a muzulmán nemzetiséget is államalkotóként. A nemzeti kisebbség meghatározást megszüntették, és bevezették a nemzetiség fogalmát mint alkotmányosan rendezett, bizonyos értelemben konszociális kérdést (két közösség együttműködése). A nemzetiséget ugyancsak államalkotónak tekintették. Az 1961-es népszámlálásig a muzulmánokat kizárólag délszláv eredetűekként kezelték (muzulmán szerb, muzulmán horvát, muzulmán macedón és határozatlan muzulmán), 1961 után mint etnikai muzulmánokat. A muzulmán szerbek száma 1948-ban Szerbiában 105 396 fő volt; 1953-ban nem mutatták ki őket mint muzulmánokat, hanem mint határozatlan jugoszlávokat; az 1961-es népszámlálásban mint etnikai muzulmán jelentek meg. Ekkor még a jugoszlávok legnagyobb részét is a délszláv eredetű muzulmánok képezték. Ettől kezdve azonban a jugoszláv fogalom elvesztette a korábbi nemzetiségi jellegét. A jugoszlávokat mint nemzetiségükben határozatlan kategóriát dolgozták fel. Ez a kategória 1961–1981 között felölelte: a) nemzetiségükről nem nyilatkozottakat, b) a jugoszlávokat és c) a területi hovatartozásúakat. Az 1991-es statisztikai népszámlálás hivatalosan a jugoszlávokat a „nemzetiségükről nyilatkozta” közé sorolta, és így dolgozta fel (kiadványunkban azonban úgy kezeljük őket, mint akik nemzetiségükről nem nyilatkoztak).

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban élő nemzeti kisebbségek 77 százaléka Szerbiában élt az 1981-es népszámlálás szerint. A Vajdaságban élt a Jugoszláviában élő magyarok 93,3 százaléka, a szlovákok 86,6 százaléka, a románok 86,1 százaléka, a ruszinok 82,9 százaléka, a bunyevácok 91,4 százaléka. Kosovo-Metohija tartományban élt a Jugoszláviában élő albánok 71,0 százaléka, Közép-Szerbiában élt a bolgárok 85,0 százaléka, a vlahok 80,0 százaléka. Szerbiában lakott a romák 66,0 százaléka (ebből 34,0 százalék Közép-Szerbiában, 12,0 százalék a Vajdaságban és 20,0 százalék a Kosovo-Metohija tartományban). A következő táblázatok

bemutadják Szerbia népességének fejlődését nemzeti-ség szerint az 1948–1991 közti időszakban.

19. táblázat

Szerbia népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés Indexe 1948–1981 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991*
Összesen**	6,527,986	6,979,154	7,642,227	8,446,591	9,313,677	9,778,991
Szerb	4,823,730	5,152,939	5,704,686	6,016,811	6,182,159	6,446,595
Montenegrói	74,860	86,061	104,753	125,260	147,466	139,299
Horvát	169,864	173,246	196,409	184,913	149,368	128,299
Macedón	17,917	27,277	36,288	42,675	48,986	46,046
Muzulmán	17,315	81,081	93,467	154,330	215,166	24,641
Szlovén	20,998	20,717	19,957	15,957	12,006	8,261
Albán	532,011	565,513	699,772	984,761	1,303,032	1,596,072
Magyar	433,701	441,907	449,587	430,314	390,468	343,942
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	106.9	109.5	110.5	110.2	105.0	
Szerb	106.8	110.7	105.5	102.7	104.3	
Montenegrói	114.9	121.7	119.6	117.7	94.6	
Horvát	102.0	113.3	94.1	80.8	85.9	
Macedón	152.2	133.0	117.6	114.8	94.0	
Muzulmán	468.2	115.2	165.1	139.4	114.4	
Szlovén	98.6	96.3	80.0	75.2	68.3	
Albán	106.3	123.7	140.7	132.3	122.5	
Magyar	101.8	101.7	95.7	90.7	83.9	

*Becsült érték, tekintettel az albán bojokra.

**Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok

20. táblázat

Szerbia népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés indexe 1948–1981 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991*
Összesen**	6,527,986	6,979,154	7,642,227	8,446,591	9,313,677	9,778,991
Szerb	4,823,730	5,152,939	5,704,686	6,016,811	6,182,159	6,446,595
Montenegrói	74,860	86,061	104,753	125,260	147,466	139,299
Horvát	169,864	173,246	196,409	184,913	149,368	128,299
Macedón	17,917	27,277	36,288	42,675	48,986	46,046
Muzulmán	17,315	81,081	93,467	154,330	215,166	24,641
Szlovén	20,998	20,717	19,957	15,957	12,006	8,261
Albán	532,011	565,513	699,772	984,761	1,303,032	1,596,072
Magyar	433,701	441,907	449,587	430,314	390,468	343,942
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	106.9	109.5	110.5	110.2	105.0	
Szerb	106.8	110.7	105.5	102.7	104.3	
Montenegrói	114.9	121.7	119.6	117.7	94.6	
Horvát	102.0	113.3	94.1	80.8	85.9	
Macedón	152.2	133.0	117.6	114.8	94.0	
Muzulmán	468.2	115.2	165.1	139.4	114.4	
Szlovén	98.6	96.3	80.0	75.2	68.3	
Albán	106.3	123.7	140.7	132.3	122.5	
Magyar	101.8	101.7	95.7	90.7	83.9	

*Becsült érték, tekintettel az albán bojokra.

**Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok

21. táblázat

Vajdaság népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés Indexe 1948–1991 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Összesen**	1,663,212	1,712,619	1,854,965	1,952,533	2,034,772	2,013,889
Szerb	841,246	874,346	1,017,717	1,089,132	1,107,378	1,143,723
Montenegrói	30,589	30,556	34,782	36,416	43,304	44,838
Horvát	134,232	128,054	145,341	138,561	109,203	98,025
Macedón	9,090	11,689	15,190	16,527	18,897	17,472
Muzulmán	1,050	10,537	1,630	3,491	4,930	5,851
Szlovén	7,223	6,025	5,633	4,639	3,456	2,730
Albán	480	965	1,994	3,086	3,812	2,556
Magyar	428,932	435,345	442,561	423,866	385,358	339,491
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	102.9	108.3	105.2	104.2	99.0	
Szerb	103.9	116.4	107.0	101.6	103.3	
Montenegrói	100.0	113.8	104.7	118.9	103.5	
Horvát	95.4	113.5	95.3	78.8	86.5	
Macedón	128.5	129.9	108.8	114.3	92.5	
Muzulmán	103.5	15.4	214.1	141.2	118.7	
Szlovén	83.4	93.4	82.3	74.5	79.0	
Albán	201.0	206.6	154.7	123.5	66.0	
Magyar	101.5	101.6	95.7	90.9	88.1	

*Becsült érték, tekintettel az albán bojokra.

**Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok

22. táblázat

Kosovo-Metohija népességének növekedése nemzetiségi hovatartozás szerint és a növekedés Indexe 1948–1991 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Összesen**	727,820	808,141	963,988	1,243,693	1,584,441	1,956,196
Szerb	171,911	189,869	227,016	228,264	209,498	194,190
Montenegrói	28,050	31,343	37,588	31,555	27,028	20,365
Horvát	5,290	6,201	7,251	8,264	8,718	8,062
Macedón	526	972	1,142	1,048	1,056	978
Muzulmán	9,479	6,241	8,026	25,357	58,562	66,189
Szlovén	283	41	510	392	343	260
Albán	498,242	524,559	646,605	916,168	1,226,763	1,596,072
Magyar	83	159	210	169	147	142
Index						
	53/48	61/53	71/61	81/71	91/81	
Összesen**	111.0	119.3	129.0	127.4	123.7	
Szerb	110.4	119.5	100.5	91.7	92.8	
Montenegrói	111.7	119.9	83.9	85.6	75.2	
Horvát	117.2	116.9	113.9	105.4	91.9	
Macedón	184.7	117.4	91.8	100.0	93.3	
Muzulmán	64.5	128.6	328.4	222.1	113.0	
Szlovén	145.2	124.0	76.8	87.5	75.8	
Albán	105.2	123.3	141.6	133.9	96.6	
Magyar	191.5	132.0	80.4	86.9	?	

*Becsült érték, tekintettel az albán bojokra.

**Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok

Az 1991-es népszámlálás szerint Szerbia népességének 65,5 százalékát a szerbek adták, 17,2 százalékát az albánok, 3,5 százalékát a magyarok, 2,4 százalékát a muzulmánok, 1,4 százalékát a montenegróiak, 1,1 százalékát a horvátok és 3,2 százalékát a jugoszlávok képezték. Közép-Szerbiában az 1991-es népszámlálás szerint a szerbek az összes népesség 87,3 százalékát, a muzulmánok 3 százalékát, az albánok 1,3 százalékát, a montenegróiak 1,3 százalékát, a romák 1,2 százalékát és a jugoszlávok 2,5 százalékát alkották. A Vajdaságban 1991-ben a szerbek aránya elérte a várva várt 57,3 százalékot, a magyaroké a 16,9 százalékot, a horvátoké 3,7 százalékot, a szlovákoké a 3,2 százalékot, a montenegróiaké a 2,2 százalékot, a románoké az 1,9 százalékot, a romáké az 1,2 százalékot, a bunyevácoké az 1,1 százalékot. A jugoszlávok aránya 8,4 százalékra emelkedett. Kosovo-Metohijában a becslések szerint 1991-ben az albánok többsége 82,2 százalékos volt, a szerbek aránya 10 százalék, a muzulmánoké 2,9 százalék, a romáké 2,2 százalék és a montenegróiaké 1,0 százalék. Itt a jugoszlávok aránya mindössze 0,2 százalék volt.

Szerbia összes népessége 1948–1991 között 49,8 százalékkal nőtt az alábbi táblázatok adatai szerint.

23. táblázat

Szerbia népességének növekedése indexekben kifejezve 1948–1991 között

	1953	1961	1971	1981	1991	1991
	1948	1953	1961	1971	1981	1948
Szerb Köztársaság	106.9	109.5	110.5	110.3	105.8	149.8
Közép-Szerbia	107.4	108.0	108.8	108.4	102.2	140.1
Vajdaság	103.5	109.1	105.2	104.2	99.0	121.1
Kosovo-Metohija	111.3	118.1	129.0	127.4	123.5	268.8

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

24. táblázat

Szerbia közigazgatási egységei az összes népesség egészében 1948–1991 között

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	Abszolút növekedés			
							48-71	%	71-91	%
Szerb Köztársaság	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	1,918,625	100.0	1,332,400	100.0
Közép-Szerbia	63.6	63.9	63.1	62.1	61.0	59.4	1,113,431	58.0	558,541	41.9
Vajdaság	25.1	24.4	24.2	23.2	22.0	20.6	289,321	15.0	61,356	46.0
Kosovo-Metohija	11.3	11.7	12.7	14.7	17.0	20.0	515,873	27.0	712,503	53.5

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

25. táblázat

Szerbia népességének természetes növekedése 1971–1990 között

	1971-1980	Százalék	1981-1990	Százalék	1971-1990	Százalék
Szerb Köztársaság	794,680	100.0	607,651	100.0	1,402,331	100.0
Közép-Szerbia	330,671	41.6	164,797	27.1	495,468	35.3
Vajdaság	69,885	8.8	13,697	2.3	83,582	6.0
Kosovo-Metohija	394,124	49.6	429,157	70.6	823,281	58.7

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

Mint a fenti táblázatból látható, Kosovo-Metohija népessége 1948–1991 között (ahol az albán nemzetiség az összes népesség 82 százalékát alkotta) kétszer olyan gyorsan növekedett, mint Közép-Szerbia népessége, és a Vajdasághoz viszonyítva ez a növekedés még markánsabb. A Vajdaság népességének növekedése (különösen az északi határokhoz közeli községek népességének fogyása miatt, ahol a depopuláció jelensége már három évtizede tapasztalható) lassúbb volt, mint Közép-Szerbiában.

Szerbiában érezhetően átrendeződött a népesség nemzetiségek szerinti térszerkezete 1948–1991 között. Közép-Szerbia népessége Szerbia összes népességének a 63,6 százalékát adta 1948-ban, és ez a százalék 59,4 százalékra csökkent 1991-ben. A Vajdaság részesedésének csökkenése Szerbia összes népességében még ennél is kifejezettebb. A nagyméretű betelepítések és bevándorlás ellenére is 25,1 százalékról 20,6 százalékra esett. Ugyanakkor Kosovo-Metohija népessége Szerbia összes népességének százalékában 11,3-ról 20,0-ra növekedett az említett időszakban.

Kosovo-Metohija 1948–1971 között Szerbia népessége abszolút növekedésének 27,0 százalékát adta, ez az arány azonban már 1971–1991 között 53,5 százalékra fut fel, vagyis a népesség abszolút növekedésének több mint a felét Kosovo-Metohija adja. A Vajdaság, amely 1948–1971 között az összes népesség abszolút növekedésének 15,0 százalékát teszi ki, 1971–1991 között már csak 4,6 százalékát adta; 1981–1991 között pedig már beállt a vajdasági népesség teljes depopulációja.

Kosovo-Metohija 1971–1980 között a természetes szaporodásból eredő évi népességnövekedésnek a 49,6 százalékát adta; 1981–1990 között már a szerbiai természetes szaporodásnak a 70,6 százaléka kosovo-metohijai eredetű volt. Abszolút számokban kifejezve

ugyanis Szerbiában 1971–1980 között a 794 680 fős természetes szaporodásból 394 124 fő Kosovo-Metohijából származott; 1981–1990 között a 607 651 főből 429 157 fő. Mivel az ott élő népesség 82 százaléka albán nemzetiségű volt, nyilvánvaló, hogy a növekedés az albánok közt volt intenzív. Ugyanakkor a Vajdaságban a természetes szaporodás az 1971–1980 közt megállapított 69 885 fős nagyságról (az összesnek 8,8 százaléka Szerbiában) 13 697 főre zuhant (az összesnek 2,3 százaléka Szerbiában) 1981–1990 között.

Ezekből a számokból arra lehet következtetni, hogy Szerbiában az albán népesség száma rövid időn belül megkétszereződhet.

A szerb népesség természetes szaporodása rohamosan csökkent még Közép-Szerbiában is (bár ott is a három albán többségű község, Bujanovac, Preševo és Medvedja, és a muzulmán többségű községek sokat javítottak a természetes szaporodáson). Az említett időszakban a természetes szaporodás nagysága Közép-Szerbiában 330 671 főről 164 797 főre csökkent. Ez arra enged következtetni, hogy az albán népesség nemcsak Kosovo-Metohijában, de már Közép-Szerbia egyes Kosovóval határos részein is a jövőben helyettesíthetné a szerb nemzetiségű népességet. (Az 1999-ben közzétett emberi jogi jelentések arról számoltak be, hogy az említett három községből néhány hónap alatt 25 000 albán költözött ki.)

Ha Szerbiában az egész 1948–1991-es időszakot elemezzük, jó alapul szolgálhat a következő táblázat.

26. táblázat

Szerbia népességének abszolút növekedése nemzetiség szerint az 1948–1971 és 1971–1991 közötti időszakban

	1948–1971		1971–1991*	
	Növekedés	Százalék	Növekedés	Százalék
Összesen**	1,918,625	100.0	1,332,400	100.0
Szerb	1,193,081	62.2	429,784	32.2
Montenegrói	50,400	2.6	14,039	1.1
Horvát	15,049	0.8	-56,614	-4.2
Muzulmán	137,015	7.1	92,081	6.9
Albán	452,750	23.6	611,311	45.9
Magyar	-3,387	-0.2	-86,372	-6.5

*Becsült érték, tekintettel az albán bojkottra.

**Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Szerbiában tehát az elmúlt 43 év alatt nagymértékben megváltoztak a nemzetiségi arányok. Az 1948–1971 kö-

zötti időszakban a szerbek adták Szerbia teljes népessége abszolút növekedésének (1 918 625 fő) a 62,2 százalékát; az 1971–1991 közti időszakban már csak az 1 332 400 főnek a 32,2 százalékát. A montenegróiak esetében is tapasztalható a csökkenés 2,6 százalékról 1,1 százalékra. Ezek az adatok azt jelzik, hogy e két nemzetiség növekedése rendkívüli módon lelassult. Általában ilyenkor indul meg a harc az ideológiailag is megindokolt asszimiláció jogáért ott, ahol az lehetséges – a nemzeti kisebbségek irányába. Ennek következtében a magyarok abszolút számának csökkenése 1971–1991 között már elérte a 86 372 főt. Hasonló a helyzet a többi kisebbség esetében is. Az albánok számos történelmi, etnikai, vallási, kulturális, politikai és más civilizációs ok miatt a szerbek által nem váltak asszimilálhatóvá. Ellenkezőleg: versenyben vannak velük. Ennek következtében az 1948–1971 közötti 452 750 fős növekedésüket (az összes szerbiai növekedésnek 23,6 százaléka) az 1971–1991 közötti időszakban sikerült még tovább növelni, 611 311 főre (az összes 45,9 százaléka). Az albán népesség nagyon fiatal korösszetételű, és ezért egy állandóan gyorsuló folyamatnak vagyunk szemtanúi, ami látható a következő táblázatból is.

27. táblázat

Szerbia népességének természetes szaporodása nemzetiségek szerint 1971–1980 és 1980–1991 között

	Szerbia	Közép-Szerbia	Vajdaság	Kosovo-Metohija
Összesen*				
1971–1980	794,680	330,671	69,885	394,124
1980–1991	607,651	164,797	13,697	429,157
Szerb				
1971–1980	350,406	259,755	58,860	31,791
1980–1991	136,420	101,355	14,638	20,447
Montenegrói				
1971–1980	7,500	2,492	3,138	1,870
1980–1991	4,575	1,577	2,654	334
Horvát				
1971–1980	6,396	1,393	2,408	2,595
1980–1991	-2,141	-1,363	-2,975	2,197
Muzulmán				
1971–1980	37,243	28,037	789	8,417
1980–1991	36,899	28,884	1,338	6,677
Albán				
1971–1980	356,037	16,704	567	338,766
1980–1991	397,160	15,189	473	381,498
Magyar				
1971–1980	-6,316	130	-6,492	46
1980–1991	-20,252	-348	-19,927	23

*Az "összes"-ig a különbözetet az "egyéb" és az "ismeretlen" képezi.

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján.

A táblázat szerint Szerbiában az 1971–1980 közötti időszakban a természetes szaporodás összes növekedésének (794 680 fő) 44,8 százaléka az albánokra jutott, a következő, az 1981–1990-es időszakban pedig már a 607 651 fő közül már 65 százalék. Az albánok tehát abszolút és relatív értékben is növelik számukat, vagyis nemcsak az albánok száma növekszik, hanem egyúttal csökken a többieké. Az 1971–1980 közti időszakban a természetes szaporodásuk kiegyenlítődtött a szerbekével (350 406 fővel szemben 356 037 fő). A rákövetkező tíz évben a szerbek természetes szaporodása 136 420 főre visszaesett, az albánok természetes szaporodása viszont 397 160 fővel növekedett. Mindkét vizsgált időszakban csökkent a magyarok száma. A csökkenés azonban az utóbbi időszakban a korábbihoz képest ütemesebb, és méreteiben megháromszorozódott (- 6316 fővel szemben -20 252 fő). Hasonlóan intenzív csökkenés tapasztalható a románoknál és a többi nemzeti kisebbségnél, amelyek az asszimiláció, a depopuláció és a külső vándormozgalom áldozataivá válnak. A többségi nemzet esetében minél nagyobb szükség van a népesség pótlására, annál erőteljesebb és kifejezettebb az asszimilációs törekvés is. Vizsgáljuk meg (csak a nagyobb számú nemzetiségek példáján) az alábbi két táblázat segítségével azokat az okokat, melyek következtében Szerbiában az utóbbi harminc évben eltolódott az etnikai szerkezet és az etnikai térszerkezet:

28. táblázat

Szerbia és közigazgatási egységei, népessége, etnikai szerkezete és etnikai térszerkezete 1961-ben és 1991-ben

	Összesen	Szerb	Cma Gora-i	Jugoszláv	Albán	Magyar	Macedón	Muzulmán	Roma	Román	Ruszin	Szlovák	Bolgár	Vlah	Török	Horvát	Egyéb	Nem nyilatkozott	Tenületi hovatartozású	Ismeretlen
1961																				
Népesség összesített száma (szekreben)																				
Közép-Szerbia	4,823	4460	32	12	51	7	20	84	3	2	1	4	54	1	18	44	27	-	-	3
Vajdaság	1,855	1,018	35	3	2	443	15	2	3	57	25	74	3	-	1	145	27	-	-	3
Kosovo	964	227	37	5	647	-	1	8	3	-	-	-	-	-	26	7	3	-	-	-
Szerbia - összesen	7,642	5,704	105	20	700	450	36	93	9	59	26	78	58	1	44	196	57	-	-	6
Etnikai szerkezet																				
Közép-Szerbia	100.0	92.6	0.7	0.2	1.1	0.0	0.4	1.7	0.1	0.0	8.0	0.1	1.1	-	0.4	0.9	0.7	-	-	0.0
Vajdaság	100.0	54.9	1.9	0.2	0.1	23.9	0.8	0.1	0.2	3.1	1.3	4.0	0.2	-	-	7.8	1.4	-	-	0.1
Kosovo	100.0	23.6	3.9	0.5	67.2	0.0	0.1	0.8	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.7	0.8	0.1	-	-	0.0
Szerbia - összesen	100.0	74.7	1.4	0.3	9.2	5.9	0.5	1.2	1.0	0.8	0.3	1.1	0.8	0.1	0.6	2.6	-	-	-	0.1
Etnikai térszerkezet																				
Közép-Szerbia	63.0	78.2	30.4	60.0	7.3	1.6	55.5	90.0	33.3	3.5	3.8	5.1	94.0	100.0	59.9	22.4	47.3	-	-	50.0
Vajdaság	24.3	17.8	33.3	15.0	0.3	98.4	41.7	2.0	33.3	96.6	96.2	94.9	6.0	-	2.0	74.0	47.3	-	-	50.0
Kosovo	12.7	4.0	35.3	25.0	92.4	-	2.8	8.0	33.4	-	-	-	-	-	58.1	3.6	5.4	-	-	-
Szerbia - összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1991																				
Népesség összesített száma (szekreben)																				
Közép-Szerbia	5,809	5,109	74	146	76	4	28	174	70	3	-	3	24	18	1	23	17	5	2	33
Vajdaság	2,014	1,144	45	174	2	340	14	6	24	39	18	64	2	-	-	98	17	6	3	15
Kosovo	1,956	194	20	3	1,598	-	4	66	46	-	-	-	1	-	10	8	7	-	-	2
Szerbia - összesen	9,779	6,447	139	324	1,674	344	46	246	140	42	18	67	27	18	11	129	41	11	5	50
Etnikai szerkezet																				
Közép-Szerbia	100.0	87.9	1.3	2.5	1.3	0.1	0.5	3.0	1.2	0.1	0.0	0.1	0.4	0.3	0.0	0.4	0.2	0.1	0.0	0.6
Vajdaság	100.0	56.7	2.3	8.6	0.1	16.9	0.9	0.3	1.2	1.9	0.9	3.2	0.1	-	-	4.8	0.9	0.3	0.1	0.8
Kosovo	100.0	9.9	1.0	0.2	81.5	0.0	0.0	3.4	2.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5	0.5	0.6	0.0	0.0	0.1
Szerbia - összesen	100.0	65.9	1.4	3.3	17.3	3.5	0.5	2.5	1.4	0.4	0.2	0.7	0.3	0.2	0.1	1.3	0.2	0.2	0.1	0.5
Etnikai térszerkezet																				
Közép-Szerbia	59.4	79.2	53.2	45.1	4.5	1.2	60.9	70.7	50.0	7.1	0.0	-	4.5	88.9	100.0	9.1	17.8	41.5	45.5	40.0
Vajdaság	20.6	17.7	32.4	54.0	0.1	98.8	36.9	2.4	17.1	92.9	100.0	95.5	7.4	-	-	76.0	41.5	54.5	60.0	30.0
Kosovo	20.0	3.0	14.4	0.9	95.4	-	2.2	26.9	32.9	0.0	-	-	3.7	-	-	90.9	6.0	17.0	-	4.0
Szerbia - összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

29. táblázat

A születések abszolút száma, az etnikai szerkezet és az etnikai térszerkezet Szerbiában 1961-ben és 1991-ben

	Összesen	Szerb	Orna Gorai	Jugoszláv	Albán	Magyar	Macedón	Muzulmán	Roma	Róman	Ruszin	Szlovák	Bolgár	Vlah	Török	Horvát	Egyéb	Nem nyilatkozott	Terület hovatartozású	Ismeretlen
1961																				
A születések abszolút száma																				
Közép-Szerbia	83,334	74609	422	2643	1879	140	258	...	927	34	29	78	1037	-	43	873	309	-	-	53
Vajdaság	31,888	17,945	664	65	48	6,778	252	...	234	835	433	1,232	92	-	-	3,004	299	-	-	7
Kosovo	40,561	7,115	1,334	1,003	29,931	12	34	...	234	-	-	-	-	-	316	386	184	-	-	12
Szerbia - összesen	155,783	99,669	2,420	371	31,858	6,930	544	...	1,395	869	462	1,310	1,129	-	359	4,263	792	-	-	72
Etnikai szerkezet																				
Közép-Szerbia	100,0	89,6	0,5	3,1	2,2	0,2	0,3	...	1,1	0,0	0,0	0,1	1,2	-	0,1	1,0	0,4	-	-	0,1
Vajdaság	100,0	56,3	2,1	0,2	0,1	21,3	0,8	...	0,7	2,7	1,4	3,9	0,3	-	-	9,4	0,9	-	-	0,0
Kosovo	100,0	17,5	3,4	2,5	73,7	0,0	0,1	...	0,7	-	0,0	-	-	-	0,8	0,9	0,5	-	-	0,0
Szerbia - összesen	100,0	63,9	1,6	2,4	20,6	4,4	0,3	...	1,0	0,6	0,3	0,8	0,7	-	0,2	2,7	0,5	-	-	0,0
Etnikai térszerkezet																				
Közép-Szerbia	53,5	74,8	17,4	71,2	5,9	2,0	47,4	...	66,5	3,9	6,3	5,9	92,0	-	12,0	20,5	39,0	-	-	73,6
Vajdaság	20,5	18,1	27,5	1,8	0,2	97,8	46,3	...	16,7	96,1	93,7	94,1	8,0	-	-	70,5	37,8	-	-	9,7
Kosovo	26,0	7,1	55,1	27,0	93,9	0,2	6,3	...	16,8	-	-	-	-	-	88,0	9,0	23,2	-	-	16,7
Szerbia - összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	...	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-	100,0
1991																				
A születések abszolút száma																				
Közép-Szerbia	67,443	56,551	437	858	2,288	30	409	3,880	1,840	57	6	16	269	1	8	177	258	11	11	-
Vajdaság	22,935	13,062	456	1,928	-	3,621	270	218	788	423	198	617	63	4	8	959	182	13	8	-
Kosovo	52,263	3,702	263	15	44,014	3	33	1,548	1,458	23	1	1	10	4	304	316	86	6	1	-
Szerbia - összesen	142,641	73,315	1,156	2,801	46,302	3,654	712	5,646	4,086	503	205	634	342	9	320	1,452	526	30	20	-
Etnikai szerkezet																				
Közép-Szerbia	100,0	83,9	0,7	1,3	3,4	0,0	0,6	5,7	2,7	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,3	0,5	0,0	0,0	-
Vajdaság	100,0	57,0	2,0	8,4	0,0	15,7	1,2	1,1	3,4	1,8	0,9	2,6	0,3	0,0	0,0	4,1	0,8	0,0	0,0	-
Kosovo	100,0	7,0	0,5	0,0	84,4	0,0	0,0	3,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,6	0,2	0,0	0,0	0,0	-
Szerbia - összesen	100,0	51,4	0,8	2,0	32,6	2,6	0,5	4,1	2,9	0,3	0,1	0,4	0,2	0,0	0,2	1,0	0,3	0,0	0,0	-
Etnikai térszerkezet																				
Közép-Szerbia	47,3	77,1	37,8	30,6	4,9	0,8	57,5	68,5	45,1	11,3	2,9	2,5	78,7	11,1	2,5	12,2	49,0	36,7	55,0	-
Vajdaság	16,1	17,8	39,4	68,9	0,0	99,1	37,9	3,7	19,2	84,1	96,6	97,3	18,4	44,4	2,5	66,0	34,7	43,3	40,0	-
Kosovo	36,6	5,1	22,8	0,5	95,1	0,1	4,6	27,5	35,7	4,6	0,5	0,2	2,9	44,5	95,0	21,8	16,3	20,0	5,0	-
Szerbia - összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

beli 23,6 százalékkal). Mivel a szerb nemzetiség még növelte is arányát a Vajdaságban, nyilvánvaló, hogy a szerbiai szinten tapasztalható „csökkenés” csakis a Kosovo-Metohijában bekövetkezett demográfiai robbanás következménye. A szerb népesség 79,3 százaléka (szemben a 78,2 százalékkal) Közép-Szerbiában, 17,7 százaléka (szemben a 17,8 százalékkal) a Vajdaságban és 3 százaléka (szemben az előző 4 százalékkal) Kosovo-Metohijában koncentrált. Attól függetlenül, hogy a szerb nép Szerbia államalkotó nemzete, Kosovo-Metohija tartományban csökkenő számaránya miatt a kivándorlás vagy az asszimiláció között választhat.

A szerbek 1991-es születési adatai még nagyobb bajok jeleit mutatják (a szerb nemzetiséget a depopuláció veszélyezteti). A szerb születések az összes születések arányában Szerbiában 51,4 százalékot tettek ki (szemben a népesség 65,9 százalékával), Közép-Szerbiában 83,9 százalékot (szemben a népesség 87,9 százalékával), a Vajdaságban 57,0 százalékot (szemben a népesség 56,7 százalékával) és Kosovo-Metohijában 7 százalékot (szemben a népesség 9,9 százalékával).

A szerb születések 77,1 százaléka (szemben a népesség 79,3 százalékával) Közép-Szerbiában, 17,8 százaléka (szemben a népesség 17,7 százalékával) a Vajdaságban és 5,1 százaléka (szemben a népesség 3,0 százalékával) Kosovo-Metohijában történt.

A szerbek születési száma 1991-ben Szerbiában 73 315 főt tett ki (szemben az 1961-es 99 669 fővel), Közép-Szerbiában 56 551 főt (szemben a 74 609 fővel), a Vajdaságban 13 062 főt (szemben a 17 945 fővel) és Kosovo-Metohijában 3702 főt (szemben a 7 115 fővel). A szerb népesség tehát depopulációs állapotba került Szerbia valamennyi nagy közigazgatási egységében. Ugyanakkor Szerbiában a szerb népesség születésének aránya kisebb, mint a szerb népesség részesedése az összes népesség százalékában, ami a nemzetiségi térszerkezet megváltozására közvetlenül kihat. A Vajdaságban a szerbek születésének aránya nem kisebb a népesség arányánál, tehát ebben a tartományban a jövőben sem fog a szerb népesség rosszabb helyzetbe kerülni. Kosovo-Metohijában a szerbek mindent elkövettek, hogy vitális értékük ne szoruljon háttérbe az albánokkal szemben (a születések 5,1 százaléka kimutatható a népesség 3,0 százalékával szemben). Helyzetén azonban ez mégsem változtatható a jövőben sem; a szerb népesség Kosovóban a szövőnyosodás állapotába került.

Vizsgáljuk meg röviden az albánok, majd a magyarok és a többi vajdasági nemzeti kisebbség és a jugoszlávok demográfiai helyzetét.

Az albánok Szerbia összes népességének 9,2 százalékát adták 1961-ben, illetve 17,3 százalékát 1991-ben. Az albán népesség Közép-Szerbiában is 1961–1991

között növelte arányát az összes népesség százalékában 1,1 százalékról 1,3-ra. Mégis leginkább a Kosovo-Metohijában betöltött szerepük a jelentős. Kosovo-Metohijában ugyanis az albán népesség aránya az összes népességben az 1961-es 67,2 százalékról az 1991-es 81,5 százalékra emelkedett. Már 1961-ben albánok adták Szerbiában az összes születések 20,6 százalékát (holott arányuk a népességben csak 9,2 százalék volt). Ez az arányuk nem romlott nagyobb mértékben harminc év után sem, s ezért 1991-ben már az összes születések 32,2 százalékát adták (népességük ezzel szemben 17,3 százalék volt). Az albánok már 1961-ben az összes születések 73,7 százalékát adták Kosovo-Metohijában, s ez az arány évről évre emelkedett, és 1991-ben elérte a 84 százalékot; ez arra utal, hogy a szerb és más nemzetiségek születési aránya nem javult.

Elmondható tehát, hogy a szerbek Kosovo-Metohija tartományt demográfiai értelemben elvesztették, mert ilyen nagy arányú népességnövekedés mellett az albánok száma a következő harminc év alatt megkétszereződhet, a szerbek aránya egy százalék alá esne, s ezzel demográfiai értelemben kiszorulnának a tartományból.

A magyarok, románok, szlovákok és ruszinok hovatöbb legnagyobb tömege a Vajdaságban él, mindenütt máshol szinte az azonnali asszimiláció fázisába kerülnek, mert szórványban élnek.

A magyarok 1961-ben a Vajdaság összes népességének 23,9 százalékát, 1991-ben 16,9 százalékát adták. A születések összetételében a magyarok 1961-ben még jól tartották arányukat a 21,3 százalékkal, s csak ezután következett be a demográfiai értelemben kimutatható zsugorodásuk. A magyarok születési aránya 1991-re 15,2 százalékra esett. Mivel születési arányszámuk ebben az évben mindössze 10,7 ezrelék volt, de a szerbeké és a többi nemzetiségé is hasonló (a szerbeké például 11,4 százalék volt), a magyarok aránya az összes népességben csupán a természetes szaporodás komponenséből kifolyólag már nem csökkenne olyan jelentős mértékben a következő években, ha nem hatna tovább is a 20–25 százalékos asszimiláció. Hiszen a szerbek depopulációs folyamata is felgyorsult, s várható, hogy születési arányszámuk teljesen ki fog egyenlítődni a magyarokéval. (Az etnikai térszerkezetben betöltött szerepük viszont továbbra is javulhat az általuk szorgalmazott és eredményes asszimiláció folytán). A románok esetében még a magyaroknál is gyorsabban csökken arányuk az összes népesség százalékában. A csökkenés az ő

esetükben nem tudható be csupán a születések csökkenésének, hanem más tényezők hatásának is. A ruszinok (különösen zárt etnikai közösség) tartják a helyüket Vajdaság etnikai szerkezetében. A szlovákok csupán 1981 után kezdik érezhetőbben veszíteni pozíciójukat, s esetükben is egyre kevesebb a gyermek. A jugoszlávok száma a Vajdaságban 1961-ben még elhanyagolható volt, számuk azonban 1991-ben elérte az összes népesség 8,6 százalékát (Közép-Szerbiában a népességnek csak 2,5 százalékát). A jugoszlávként bejegyzett születések (8,4 százalék) meglepően tartják arányukat az összes népességhez viszonyítva.

A születések, termékenység, halálozások és természetes szaporodás vajdasági arányszámait a következő táblázat mutatja be.

30. táblázat

Születési, termékenységi és halálozási arányszám, valamint a népesség természetes szaporodása Vajdaságban

Év	Születési arányszám	Termékenységi arányszám	Halálozási arányszám	Természetes szaporodás (1000 főre)
1931	26.8	101.3	20.1	6.7
1948	22.5	87.8	14.7	9.8
1953	24.4	81.2	11.8	10.9
1961	17.1	65.6	9.4	7.5
1971	13.4	48.8	10.2	3.2
1981	13.7	54.7	1.5	2.2
1991	11.0	47.6	13.7	-1.8
1995	-	-	-	-2.3

Forrás: Népszámlálási és vitális statisztikai adatok alapján.

Vajdaságban 1971 óta a születések számaránya már nem biztosította a népesség újratermelődését; mintegy 25 százalékkal több gyermekre lenne szükség a népesség reprodukálásához. A halálozási számarány növekvőben volt; 1991 óta a Vajdaságban többé nincs természetes szaporodás. Hogy melyik nemzetisége milyen mértékben járult ehhez, nagymértékben a népesség előregedésétől függ. Az előregedés ténye megállapítható a legtöbb vajdasági nemzetiségnél, s erre szolgál az a három jelzőszám is, amely a következő táblázatban látható.

A Vajdaság népessége összességében véve már 1991-ben nagyon előregedett volt; az átlagos életkor 37,5 év, a magyarok átlagéletkora 41,2, a szlovákoké 40,1, a románoké 41,9, a horvátoké 41,0 év, stb. A szerbek átlagos életkora alig maradt el a fentiektől: 37,4 év volt. Csupán a muzulmán és a roma népesség átlagéletkora volt kielégítő, ha a 30. évet (nemzetközileg elfo-

gadott mérce és határérték az előregedés (mérésére) vesszük alapul.

31. táblázat

Vajdaság népességének átlagos életkora, az előregedés indexe és az előregedés koeficiense nemzetiségi hovatartozás szerint

Nemzetiség	Átlagos életkor (években)	Az előregedés indexe %-ban (koros és fiatal korcsoport aránya)	Koros (öreg) népesség az összes népesség %-ában
Szerb	37.4	68.2	17.6
Montenegrói	34.4	43.2	13.1
Jugoszláv	29.8	24.8	9.4
Albán	29.1	17.3	6.2
Magyar	41.2	113.1	23.9
Muzulmán	29.0	17.9	6.3
Roma	26.1	12.8	5.6
Román	41.9	128.1	26.7
Szlovák	40.1	99.4	22.2
Horvát	41.0	109.5	21.3
Egyéb	39.9	97.3	22.0
Összesen	37.5	71.0	18.3
Az előregedés határértékei	30.0	40.0	12.0

Forrás: Popis stanovništva 1991 godine, kniga 5, Pol i starost prema etničkoj pripadnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1993.

A hatvanéves és idősebb népesség az összes népesség százalékában a magyaroknál 23,9 volt, a románoknál 26,7, a szlovákoknál 22,2, de a szerbeknél is 17,6. Ha ismét a nemzetközileg elfogadott mércét és határértéket vesszük alapul, amely 12 százalékot tesz ki, csupán a románok megítélése más.

Ha az idős és fiatal korcsoportot viszonyítjuk egymáshoz, és az eredményt indexben fejezzük ki, akkor a magyaroknál 113,1, a románoknál 128,1, a horvátoknál 109,5 és a szlovákoknál is 109,5 számot kapunk. Az öregedési index nemzetközileg elfogadott határértéke 40. (A fiatal korcsoport aránya 60-nal kell, hogy meghaladja az idős korcsoport nagyságát.) A román népesség háromszor gyorsabban öregszik a határértéknél, és ehhez közel áll a magyar népesség is. A szerb népesség öregedési indexe közeledik a határértéket meghaladó kétszeres értékhez. Ennek az a következménye, hogy szinte valamennyi vajdasági népesség előregedési típusba sorolható be. Ezt a folyamatot hasonlóképpen lemérhetjük a Sundbärg-féle tipológiai skálán is.

A tipológiai skála szerint a magyar, román, szlovák és horvát népesség regresszív típusú, de már a szerbeknél is előrehaladott az előregedési folyamat.

Ha az előregedési folyamatot Eduard Rosset tipológiai skálája szerint vizsgáljuk, akkor sem jobb a helyzet.

32. táblázat

Vajdaság népessége nemzetiségeinek korösszetétele Sundbärg-féle tipológia szerint

Korösszetétel típusa	Az összes népesség százalékában		
	0-14 év	15-49 év	50 év és ennél idősebb
Fejlődő	40.0	50.0	10.0
Nyugvó állapotú	26.5	50.5	23.0
Kihaló-kipusztuló	20.0	50.0	30.0
Szerb	19.3	48.6	32.1
Montenegrói	22.9	50.3	26.8
Jugoszláv	28.9	54.3	16.8
Albán	26.5	57.7	15.8
Magyar	15.4	46.8	37.8
Muzulmán	28.1	55.3	16.6
Roma	34.2	52.8	13.0
Román	15.1	45.1	39.8
Szlovák	16.2	47.8	36.0
Horvát	14.2	47.0	38.8
Egyéb	16.9	47.1	36.0
Vajdaság	19.3	48.7	32.0

Forrás: Popis stanovništva 1991 godine, kniga 5, Pol i starost prema etničkoj pripadnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1993.

33. táblázat

Vajdaság népessége nemzetiségeinek korösszetétele a Rosset-féle tipológia szerint

Népesség típusa	A 60 éves és ennél idősebb korcsoport az összes népesség százalékában
Demográfiai értelemben fiatal	8 %-nál kevesebb
Az öregedés küszöbén	8-10%
Az öregedés folyamatában	10-12%
Demográfiai értelemben öreg	12%-nál több
Szerb	17.6
Montenegrói	13.1
Jugoszláv	9.4
Albán	6.2
Magyar	23.9
Muzulmán	6.3
Roma	5.6
Román	26.7
Szlovák	22.2
Horvát	21.3
Egyéb	22.0
Vajdaság	18.3

Forrás: Popis stanovništva 1991 godine, kniga 5, Pol i starost prema etničkoj pripadnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1993.

Rosset a népesség öregségi küszöbét a hatvan éves és idősebb népesség 12 százalékában állapította meg. E szerint a magyar népesség a maga 23,9 százalékával, a román a 26,7 százalékával, a szlovák a 22,2 százalékkal, a horvát a 21,3 százalékkal nagyon öreg, csaknem kihálófélben levő népességnek tekinthető. A határértéket jóval meghaladta már a szerb népesség is a maga 17,6 százalékával. (A szerbeknél egészében véve azonban

mindig jobb a helyzet, mert ez a népesség asszimilál). Csak a roma, muzulmán és albán nemzetiségű népesség volt fiatal.

A Vajdaság népessége az előzőből következően egyre kisebb mértékben növekedett természetes szaporodásából eredően. Mivel nem férhető hozzá ezzel a témával kapcsolatos valamennyi kiadvány, melyek alapján összegezni lehetne nemzetiségek szerint a természetes szaporodás abszolút értékét az elmúlt 30 évre vonatkozóan, csak közvetve tudjuk szemléltetni, hogy a népesség növekedésében már régóta más komponensek játszzák a főszerepet.

34. táblázat

A születések, halálozások és a természetes szaporodás arányszámai (ezrelékben kifejezve) Vajdaságban 1961-ben és 1991-ben

	A népesség allag-növekedése 1961-1991 között	Születési arányszám		Halálozási arányszám		Természetes szaporodás	
		1961	1991	1961	1991	1961	1991
Összesen	8.6	17.1	11.3	9.4	13.2	7.7	-1.9
Szerb	12.4	17.6	11.4	9.0	12.8	8.6	-1.4
Montenegrói	28.5	19.1	10.1	5.2	7.4	13.9	2.7
Jugoszláv	58.3	21.7	11.0	6.3	26.8	15.4	-15.8
Albán	-	24.0	31.5	...	12.0	...	19.5
Magyar	-8.8	15.3	10.6	10.5	18.9	4.8	-8.3
Macedón	-	...	-	...	-	...	-
Muzulmán	-7.7	15.3	10.7	1.0	18.8	4.3	-8.1
Roma	13.3	16.6	15.9	4.9	8.2	11.7	7.7
Román	-12.5	14.8	13.7	14.5	19.0	0.3	-8.5
Ruszin	-11.2	...	10.1	...	12.2	17.2	-7.1
Szlovák	-6.8	17.6	10.8	15.6	17.6	-3.0	-6.8
Bolgár	-7.2	17.6	1.0	9.1	14.1	3.5	-3.1
Vlach	-8.6	16.7	9.6	10.8	15.8	0.9	-6.2
Török	-	-	-	-	-	-	-
Horvát	-6.8	20.7	9.8	10.4	14.3	10.3	-4.5
Egyéb	-	0.9	10.7	...	17.5	...	-6.8
Nem nyilatkozott	-	...	21.7	...	10.0	...	1.7
Terrületi hovatartozású	-	...	26.6	...	3.3	...	23.3
Ismeretlen	-	...	7.8	...	28.6	...	-20.8

Forrás: Népszámlálási és vitális statisztikai adatok alapján a szerző.

Mivel a szerbek esetében már 1961-ben is kisebb volt a természetes szaporodás számaránya, mint a népesség számának abszolút növekedése, 1991-ben pedig már népességcsökkenés következett be, egyértelmű, hogy a szerbek számának növekedése a Vajdaságban nagymértékben az állandó bevándorlás következménye. Még nagyobb mértékben vonatkozik ez a montenegrói népességre. A jugoszlávoknál jóval kisebb volt a természetes szaporodás, mint ahogyan növekedett az abszolút számuk, szinte a semmiből keletkezett a politikai propaganda, az előjogok és előnyök megszerzése reményében. Az elmúlt harminc évben sok tízezer polgár tért át a „jugo-

szláv” nemzetiségre. A horvátok, ruszinok és magyarok számának csökkenése csak kisebb mértékben tudható be e népességek természetes csökkenésének; esetükben egyéb tényezők voltak a hatékonyabbak: a kivándorlás és az asszimiláció. Viszont a románok és a szlovákok esetében a népesség csökkenése dominánsan a természetes szaporodás lassulásából eredt. A romák és muzulmánok számának gyarapodása a Vajdaságban nemcsak természetes szaporodásuknak, hanem a nagymértékű bevándorlásuknak a következménye.

Anyanyelv szerinti hovatartozás

Az 1921-es népszámlálás adatai szerint Szerbia népessége 70 százalékának anyanyelve szerb vagy horvát volt, Közép-Szerbiában 91,9 százalék, Vajdaságban csak 43,0 százalék, Kosovo-Metohijában csak 26,0 százalék. Mint az a 16. táblázatból kitűnik, Szerbia népességének 8 százaléka vallotta magát magyar, 7 százaléka német, 6 százaléka albán, 5 százaléka román, illetve cincár és 0,6 százaléka török anyanyelvűnek. Közép-Szerbiában a XIX. században még él egy jelentős számú román cincár, illetve vlah nyelvű nemzetiség. Számukat a becslések csaknem egymillióra tették. Az 1921-es népszámlálás szerint azonban a részesedésük az összes népesség arányában már csak 5 százalékot tett ki. Mára ez a népesség csaknem teljesen asszimilálódott. A Vajdaságban a népesség 24 százaléka a magyart, 22 százaléka a németet vallotta anyanyelvűnek. Kosovo-Metohija tartományban a népesség 66 százaléka már akkor az albánt, 6 százaléka pedig a török nyelvet tartotta anyanyelvűnek.

Az 1953-as és 1991-es népszámlálásokat azonos módszerrel végezték, azzal a különbséggel, hogy az 1953-as népszámlálásban lehetőséget adtak arra is, hogy anyanyelvként jelöljék be a családban használatos nyelvet is. A többi népszámlálás esetében azt tartották anyanyelvnek, amelyen a kérdezett gyermekkorában elkezdett beszélni, vagy amelyet anyanyelvűnek vallott. Az 1953-as és az 1991-es népszámlálások eredményeinek összehasonlítását lehetővé teszi a következő áttekintés.

A szerbek 96,2 százalékánál az anyanyelv egybeesett a nemzetiségi hovatartozással 1953-ban; 99,0 százalékánál 1991-ben. Hasonló a helyzet a montenegrói népességnél is: a két tényező egybeesése 99,3 százalékot mutatott 1991-ben. A jugoszlávoknál egészen más a

35. táblázat

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népessége a nemzetiségi hovatartozás és anyanyelv egybeesése szerint 1953-ban és 1991-ben

	Az anyanyelv megfelel a nemzetiségi hovatartozásnak	
	1953	1991
Szerb	96.2	99.0
Montenegrói	98.6	99.3
Jugoszláv	-	89.7
Albán	96.9	...
Bolgár	98.2	76.7
Vlah	93.6	92.8
Magyar	97.0	95.5
Muzulmán	98.2	33.6
Török	51.0	94.4

Megjegyzés: A muzulmánoknál a szerb, horvát, szerbhorvát vagy horvátszerb nyelvet vették alapul.

Forrás: Az 1991-es népszámlálás dokumentációs anyaga.

helyzet. Itt az anyanyelv egybeesése a jugoszlávval 89,7 százalék volt 1991-ben. A magyaroknál az anyanyelv szerinti és a nemzetiség szerinti hovatartozás egybeesése 97,0 százalékot tett ki 1953-ban és 95,5 százalékot 1991-ben. A jugoszlávok között sok volt a magyar anyanyelvű, a magyar nemzetiségűek között pedig voltak olyanok, akiknek anyanyelve nem a magyar volt. A Vajdaságban 1991-ben a 339 491 magyar nemzetiségű közül 325 396-nak magyar volt az anyanyelve, 11 941-nek szerb vagy horvát. Másrészt a 174 295 jugoszláv között 14 789 magyar anyanyelvű volt. A 3873 német nemzetiségű közül 1415-nek szerb volt az anyanyelve. Hasonló a helyzet a románoknál is: a 24 366 roma közül 4329-nek szerb volt az anyanyelve, a 17 472 macedón közül már 9477-nek szerb. A 38 809 román közül 1644-nek, a 17 472 ruszin közül 2269-nek, a 63 545 szlovák közül pedig 2063-nak szerb volt az anyanyelve.

A 74 808 horvát közül 691 vallotta a magyar nyelvet anyanyelvének.

Vallási felekezet szerinti hovatartozás

A népesség vallás szerinti hovatartozását a Vajdaságban 1900-tól lehet tanulmányozni. A két világháború között a vallási hovatartozásra való rákérdezés 1921-ben és 1931-ben is megtörtént. A II. világháború utáni időszakban csak két esetben: 1953-ban és 1991-ben történt ilyen jellegű összeírás. A következő táblázat abszolút és relatív számban mutatja be a hívők számának növekedését.

36. táblázat

Vajdaság népessége vallási felekezet szerint a 20. század folyamán

	1900	1910	1921	1931	1953	1991
Görögkeleti	556,128	593,215	611,940	689,296	775,722	1,170,694
Római katolikus	679,533	719,471	724,958	727,213	561,612	458,683
Protestáns	152,980	160,221	159,182	158,280	105,173	78,925
Izraelita	23,510	22,218	19,528	-	651	284
Muzulmán	-	-	1,870	1,654	3,254	9,775
Egyéb	20,597	20,179	18,316	47,715	266,202	295,528
Összesen	1,432,748	1,515,304	1,535,794	1,624,158	1,712,619	2,043,889
Százalék						
Görögkeleti	38.8	39.1	39.8	42.4	45.3	58.1
Római katolikus	47.4	47.5	47.2	44.8	32.8	22.8
Protestáns	10.7	10.6	10.4	9.8	6.2	3.9
Izraelita	1.7	1.5	1.3	-	0.0	0.0
Muzulmán	-	-	0.1	0.1	0.2	0.5
Egyéb	1.4	1.3	1.2	2.9	15.5	14.7
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Forrás: Saša Kicošev: Promene u verskoj strukturi stanovništva, Radova Prirodno-matematičkog fakulteta, Institut za geografiju, Univerzitet u Novom Sadu. Knjiga 25. Novi Sad, 1995. 70-72. o.

A pravoszlávok száma az 1900-ban megállapított 556 128 főről (a népesség 38,8 százaléka) 1 170 694 főre növekedett (1991-ben). A katolikusok száma 679 533 főről (a vajdasági népesség 47,4 százaléka) 458 683 főre (22,8) százalék csökkent. A protestánsoké 152 980 főről (10,7 százalék) 78 925 főre (3,9 százalék) esett. A zsidók száma szinte jelképes, holott a számuk 1921-ben is még 19 528 fő volt (az összes vajdasági népesség 1,3 százaléka). A muzulmánok lélekszáma 1991-ben 9775 (0,5 százalék), az egyéb vallási felekezetűek és vallási felekezeten kívüliek száma 1953-ban 266 202 fő (15,5 százalék), 1991-ben 295 528 fő (14,7 százalék).

A reformátusok ma is főleg Magyarittabén, Torontálvásárhelyen, Bácsfeketehegyén, Bácskossuthfalván és Pacséron élnek (Szivácon csaknem teljesen eltűntek).

A katolikusok 1921-ben 131 településen (a 360 település közül) abszolút többséget alkottak, négy település sem relatív többségük volt. A katolikusok 1931-ben is még a Vajdaság legnépesebb vallási közösségének számítottak: 127 településen (a 368 közül) abszolút többségben, négyen pedig relatív többségben éltek. Az 1953-as népszámlálás szerint a szerbek 79,0 százaléka pravoszláv volt, 19,7 százalékuk ateista. A horvátok 88,8 százaléka volt katolikus, és 9,5 százalékuk ateista. A magyarok 89,8 százaléka katolikus, 7,1 százaléka protestáns, 2,5 százaléka volt pravoszláv volt, és 3,4 százalékuk ateista. A románok 87,9 százaléka ortodox vallású volt, 4,5 százalékuk ateista.

A katolikusok 69,6 százaléka magyar volt, a pravoszlávok 89,0 százaléka szerb volt, a protestánsok 60,8 százaléka szlovák volt.

Az 1991-es népszámlálási adatok szerint a 339 491 magyar közül 297 649 (az összes magyar népesség 87,6 százaléka) katolikus volt és 20 078 (a magyar népesség 5,9 százaléka) protestáns. A 63 545 szlovák közül 4248 katolikus és 51 704 protestáns volt. Érdekes a romák vallási hovatartozása: a 24 366 fő közül 31 687 pravoszláv hitfelekezethez tartozott.

A valláshatárok szilárdan tartják magukat mind az azonos nemzetiségen belül, mind a nemzetiségek között. Ritkábban történik meg a másik felekezetre való áttérés még az etnikailag vegyes házasságok esetében is. A különbség jobbára abból keletkezik, ami a vallási felekezeten kívülséghez kötődik.

Erőszakos módszerekkel végrehajtott kitelepítések, kikényszerített kitelepítések és külső vándormozgalom

E tanulmány szerzőjének számításai és becslései azt jelzik, hogy ha a népesség demográfiai fejlődése békésen folytatódott volna 1918 után, a magyarok, németek, románok, szlovákok és ruszinok nagyobb természetes szaporodásából kifolyólag a Vajdaságban a szerbek nem növelhették volna meg relatív többségüket az összes népesség százalékában, hanem számuk még vissza is esett volna. A magyarok száma például, természetes szaporodásuk súlyából kifolyólag, 1918–1941 között legalább fél millióra növekedhetett volna. Dr. Rónai András azonban már jóval e becslés előtt arra utalt, hogy a magyarok száma a Jugoszláv Királyságban még 1930-ban is 592 000 lehetett (az összes népesség 42 százaléka a Vajdaságban). Becslése szerint számuk 1940-re elérhette a 620 000-ret. Dr. Rónai András meglátásait két tanulmányban tette közzé: Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében (Földrajzi Közlemények, Magyar Földrajzi Társaság, Budapest), és Gondolatok a politikai földrajz témaköréből (Országos Magyar Sajtókamara Könyvtára, Budapest, 1941). Számításaiban minden bizonnyal tekintetbe vette azt is, hogy Horvátország területén 1910-ben még 105 948 magyar élt. Fogadjuk el azonban e tanulmány szerzője által javasolt egészen reális (inkább alábecsült) értéket, vagyis azt, hogy a magyar nemzetiség száma 1941-re elérhette volna a félmilliót. Természetesen vetődik fel a kérdés: ez miért nem következett be? En-

nek magyarázatára pontos adataink nincsenek, nem is lehetnek. Az erőszakpolitika különböző módszereivel kitelepítettek, elköltöztetettek vagy kiköltözésre kényszerítettek száma 1918–1941 között igen nagy lehetett. Nyigri Imre: Szerb módszerek a magyarság számának csökkentésére (Visszatért Délvidék, Budapest, 1941, 327. oldal) című munkájában az 1918–1945 között kitelepítettek számát 35 000 főben állapította meg. Dr. Vladan Jojkić: Bácska és Bánát nemzeti birtokba vétele (Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931. 51. oldal) című fentebb is említett könyvében az 1918–1921 között kitelepítettek számát 25 000 főben állapította meg, minden bizonnyal annak alapján, hogy a 25 000 magyar helyét az állam által fizetett ugyanannyi szerb tisztviselő és más személy foglalta el.

A kitelepítetteknek, illetve a kitelepülésre kényszerítetteknek e száma odahatott, hogy kisebb lett a természetes szaporodás, és valamennyi tényező hatására mintegy 107 000 fővel esett vissza a magyarság száma – ennyivel lett volna több magyar a természetes szaporodás feltételezett üteméhez viszonyítva. A németek esetében a népesség csökkenése 1918 után 17 500 főt, a románok esetében 15 500 főt mutatott ki a várható természetes szaporodáshoz viszonyítva.

A 25 000 elüldözött, kitelepülésre kényszerített magyarok számához hozzáadható (1918–1921 között) az a 32 500 fő is, aki már beolvadt a magyarságba (a két szám együttvéve 58 500 fő), s akiket az 1921-es népszámláláskor arra kényszerítettek, hogy ismét délszlávnak vallják magukat. A későbbi Pribičević-féle törvény egész tömegeket kényszerített a visszaasszimilálódásra. A szerb intézkedések, amelyek mindig kivándorlásra kényszerítő céllal történtek a népességpolitikában, mindvégig és elsősorban a Bácska felé irányultak. A külső vándormozgalom velejárója a vitális erő megcsappanása, hiszen elsősorban a családalapító korcsoportot érinti (a gyermekek vagy külföldön születnek meg, vagy meg sem születnek).

A szerb kivándorlási statisztikák azt mutatják, hogy 1921–1930 között 15 040 magyar hagyta el az országot, és Dél-Amerikába, illetve Brazíliába költözött. Ezek a kivándorlási statisztikák nem ölelik fel a többi tengerentúli országba kivándoroltakat, és az Európába távozottakat is teljesen mellőzik. A szerb kivándorlási kimutatásoknak kicsik a használható értékük. Csupán az derül ki belőlük, hogy aránytalanul kevés pravoszláv kényszerült kivándorlásra a két háború között. A kivándorlás méretei minden

bizonytal a legsúlyosabb következményűek voltak a magyar nemzetiség szempontjából, mert megtörték vitális erejét. A II. világháború eseményei kimondottan genocíd és etnocid jellegűek voltak (ezekről később még lesz szó). A II. világháborút követően egészen 1999-ig folyamatos volt a vajdasági magyarok disszidálása, majd vendégmunka-vállalása és végül kivándorlása a Vajdaságból. Erről azonban teljesen használhatatlan és hamis kimutatók vannak. Az 1971-es népszámlálás adatai szerint ezer szerbre 22 vendégmunkás jutott, ezer magyarra 40, ugyanennyi románra 13, ezer szlovákra 32, albánra 81 vendégmunkás. A későbbi népszámlálások hovatovább kisebb számú vendégmunkást mutatnak ki, holott az őket befogadó országok statisztikái éppen az ellenkezőjéről tanúskodnak, azaz azt mutatják, hogy a vendégmunkások száma nem csökkent, hanem még tovább növekedett.

1991-től kezdődően az erőszakos katonai mozgósítók következtében (a magyarokat aránytalanul nagyobb számban mozgósították a szerb katonakötelesekhez viszonyítva) a balkáni etnikai belháború elől az ENSZ Menekültügyi Főbizottsága becslése szerint a mai Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területéről 350 000 fiatal menekült ki a világ minden országába. Jelentős részük nemzeti kisebbségi és olyan szerb nemzetiségű volt, akik nem egyeztek az etnikai belháború céljaival.

A vajdasági nemzetiségek kitelepülésre, elköltözésre kényszerítése, fortélyos módszerekkel történő elűldözése annak a politikának a része, melyet a hatalmi törekvések 1918 óta foganatosítottak Szerbiában az albánok és a törökök ellen is (több százezer albánt és törököt kényszerítettek kitelepülésre, elköltözésre, kivándorlásra a két világháború között és a II. világháború után is). Erről tanúskodik a következő nemzetközi okmány: Carnegie Endowment for International Peace, Report of International Commission to Inquire into Causes and Conduct of Balkan Wars, Sofia A. Paskaleff.

Vasa Čubrilović: Az arnauták kiűzése (Iseljavanje Arnauta, Vojnoistorijski institut JNA, Arhiv bivše jugoslovenske vojske br. 2, fasc 4, kutija 69) című tanulmányában, valamint Kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában (Manjinski problem u novoj Jugoslaviji, Beograd, 3. XII 1944) című munkájában arról értekezett, hogy a teljes elűldözés sorrendje a következő kell legyen: először a németek, majd a magyarok és az albánok. Csupán száz ezer magyarnak engedte volna meg az országban való maradást, azoknak is csak abban az esetben, ha széttelepítik őket szórványokba. Részletes rendszerbe foglalta

az albánok elűldözésének módszereit és a szükséges eszközöket. E módszereket akkor már nem volt szükség kigondolni, mert már egy évszázadra visszamenően alkalmazták őket. A szerb társadalom elfogadta, a szerb állam pedig foganatosította e módszereket. Ennek következtében Rexep Cosja albán akadémikus, néprajzkutató és történész becslése szerint több százezer kosovói albán él ma a nyugati országokban. Cosja kifejezte félelmét, hogy ha ez így folytatódik, még az albánoknál is megtörhet a vitális erő (az albánoknál tapasztalható ma Európában a legnagyobb születési arányszám: 30 ezrelék).

Matuska Márton: Hazánk, a mostoha (Budapest, 1995) című könyvében olvashatjuk, hogy a szerző számos tengerentúli és nyugat-európai vajdasági magyar kolóniát fölkeresett. Több helyen is keserűen jegyezték meg a kivándorlókat, hogy lassan már többen vannak odakinn, mint akik odahaza, szülőfalujukban maradtak.

Betelepítések és belső vándormozgalom

A Vajdaság szerb meghódítása, „nacionalizálása” 1918-tól napjainkig államilag szervezett és irányított betelepítési politika szerint történt, az alapja az „ubiquetalis” elv volt (a település nagyságától függetlenül létre kell hozni benne a szerb többséget). A szerb népességi túlsúlyt szerették volna elérni. A betelepítéseket az állami szervezethez köthető, különözteti meg a belső vándormozgalomtól, ez utóbbi a személy anyagi érdekén és szabad akaratán alapul az ipari és kereskedelmi vonzásközpontok felé.

A Vajdaságba irányuló betelepítés folyamatos volt 1918–1941 között is. Nikola L. Gaćeša három könyvében: Földreform és betelepítés Bácskában (Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941, Novi Sad, 1968, 268. oldal), a Földreform és betelepítés Bánátban (Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918–1941, Novi Sad, 1972, 379. oldal) és a Földreform és betelepítés Szerémségben (Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1919–1941 Novi Sad, 1975. 307 oldal) című kötetében kimutatja, hogy az említett időszakban a szerb állam Vajdaság területére 92 905 személyt telepített be – kizárólag szerb dobrovoljácokat (szerb frontharcosok, akiket érdemeik elismeréseként földhöz juttattak a kisajátított magyar nagybirtokokon). Vladan Jojkić idézett művében 435 000 szerb betelepítését javasolta elsősorban a Bácska és a Bánság területére. Dr. Nikola Milutinović a Szerb Matica főtájkára szerint 300 000 szerbet kellett volna betelepíteni ahhoz, hogy a magyarok népességi hatá-

sát végképp megtörjék. Voltak olyan elképzelések is, mint amilyen Sreten Vukosavljević és Vasa Čubrilovićé, ami szerint a magyarok széttelepítését tervezték az egész ország területén.

A két világháború között az iparilag fejletlen és monarchofasiszta politikai rendszerű Jugoszláviában gyenge volt a belső vándormozgalom. Minden olyan igyekezet, amely a belső vándormozgalmat szorgalmazta volna, az állami kedvezmények folytán betelepítési jellegűvé vált.

A II. világháború befejeztével Jugoszláviában Betelepítésügyi Minisztériumot hoztak létre, ennek feladata a szerbek betelepítése volt a németek helyére. Sreten Vukosavljević, e minisztérium első embere ezt így fogalmazta meg: „... van hadizsákmány, el kell osztani” – idézet a Vajdaság társadalmi-gazdasági fejlődése az új Jugoszláviában (*Društveno ekonomski razvoj Vojvodine u novoj Jugoslaviji*, Novi Sad, 1986, 42. oldal) című könyv alapján. 1945–1948 közötti időszakban a Vajdaságba betelepítettek 37 616 családot, 225 696 családtaggal. A betelepítések Közép-Szerbia, Bosznia Hercegovina és Horvátország területéről történtek. A családok 90 százaléka szerb és montenegrói volt, 5 százaléka szerb anyanyelvű macedón (Vajdaság társadalmi-gazdasági fejlődése az új Jugoszláviában – *Društveno ekonomski razvoj Vojvodine u novoj Jugoslaviji*, Novi Sad, 1986, 53. oldal). A Vajdaságban 1945-ben történt rögtönzött összeírás szerint a lakosság száma 1 376 804 fő volt, 1948-ban azonban már 1 663 212, tehát 13,6 százalékkal több.

Az I. világháború utáni betelepítést és földreformot a szerbek úgy hajtották végre a Vajdaságban, hogy nemcsak a magyar nagybirtokokat sajátították ki kártérítés nélkül, de elüldözték a nagybirtokokon élő összes magyar bérlőt is, megfosztották őket minden termelőeszközüktől, vagyonuktól és házuiktól. Az így elulajdonított vagyont és termelőeszközöket a szerb dobrovoljacoknak juttatták (Šandor Mesaros: *Položaj Madara u Vojvodini 1918–1929*, Novi Sad, 1981, 87–100. oldal – Mészáros Sándor: *A magyarok helyzete Vajdaságban*). A magyarok földönfutó nincstelenekké, városi proletárokká váltak. Miután ez megtörtént, a Vajdaságban létrehozta még 31 új telepes falut az egykori magyar nagybirtokokon: Banatski Sokolac, Banatsko Karadorđevo, Banatsko Višnjićevo, Bački Sokolac (Bácsandrászállás), Vojvoda Stepa, Velebit (Fogadjisten), Velika Greda (Györgyháza), Velike Livade, Veternik, Višnjevac (Megygyes), Dušanovo, Žarkovac (Szolnokpuszta), Karadorđevo, Kočićevo, Kupinik, Lipar (Hársliget), Mali Beograd

(Andrásföldje), Mileševo, Mićunovo, Nova Crvenka (Istenvelünk), Novi Vladimirovac, Njegoševo (Istenáldás), Orešković, Podlokanj, Putnikovo, Rastina (Hadikfalva), Svetičevo (Istenkeze), Sirig (Hadiknépe), Stajičevo, Stepanovićevo (Horthyvára) és Tankosićevo. A II. világháború után a kisajátításra nem volt szükség, mert a németiséget elüldözték. A szerb harcosokat kizárólag német falvakba költöztették, megkapták a németek házait és ingyen valamennyi termelőeszközüket. A rangosabb partizántisztek és kommunista vezetők beköltöztek az elkobzott zsidó vagyonba.

A példátlan méretű betelepítéssel nem fejeződött be a Vajdaság „nacionalizálása”. A Harcoszövetségen és a Kommunista Párton keresztül tovább folyt a betelepítés 1948 után is. A betelepítés sohasem vált igazi ipari és kereskedelmi érdekek által diktált belső vándormozgalommá. 1961–1991 között ugyan megjelent az iparosítástól és az urbanizálódási igényektől vezérelt szükséglet, azonban ebben a folyamatban is elsősorban államilag irányított, a szerbek túlsúlyát biztosító cél volt a döntő, valamint egyéb katonai, stratégiai célok. Mint tanulmányunk mellékletében megjelentetett nagyszámú, a belső vándormozgalomra vonatkozó táblázatból is látszik, a vajdasági és kosovói nemzeti kisebbségek nem vettek olyan mértékben részt a belső vándormozgalomban, mint a szerbek. A szerbek, montenegróiak és muzulmánok voltak a belső vándormozgalom igazi főszereplői. Valamennyi délszláv nép, mint az látszik is a számos, a vándormozgalomra vonatkozó táblázatból, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságon belül elsősorban a saját tagköztársasága felé igyekezett a montenegróiak kivételével.

Már a betelepítés után, 1953–1961 között a Vajdaságba beköltözött újabb 163 396 szerb, 1961–1971 között újabb 172 167 és 1971–1981 között még 153 003 – összesen 488 566 szerb nemzetiségű népesség (az elköltözöttek és beköltözöttek száma közötti különbséget adó mérlegegyenleg alapján). Az említett időszakban a Vajdaságban letelepült még újabb 33 954 montenegrói is.

A Vajdaságból elköltözöttek és a Vajdaságba költözöttek közötti különbség 1953–1961 között 194 141 fő volt, 1961–1971 között 195 089 fő, 1971–1981 között 162 029 fő – összesen 551 259 fő. A szerb és montenegrói nemzetiségű beköltözöttek az összes beköltözöttek 88,7 százalékát adták, s ez elégnék bizonyult ahhoz, hogy a szerbek biztosítsák már 1961-ben az abszolút népességi túlsúlyukat.

Az 1991-es népszámlálás eredményei szerint az 1 143 723 szerb közül 281 305 fő a Vajdaságon kívüli szerbiai térségekből való volt (24,6 százalék), és 191 527 fő a JSZSZK többi tagköztársaságából származott (16,7 százalék). A montenegrói bevándoroltak (44 838 fő) 30 százaléka montenegrói eredetű volt. E nemzetiség szinte hagyományosan Észak-Bácska községeibe irányítja iskolázott értelmiségét, mert ott vezető beosztású munkahelyre számíthat.

A magyarok belső vándormozgalma általában az azonos község (opština) területére korlátozódott (50 százalék); a népesség 50 százaléka pedig autochton volt, tehát egyáltalában nem költözött se be, se ki a tartózkodási helyéről. A szlovákok 78 százaléka is autochton volt. Hasonló volt a románok helyzete is, náluk a népesség 75 százaléka őshonos maradt. Vonatkozik ez a románok 65, a jugoszlávok 60 százalékára.

Kosovo-Metohijában a szerb népesség 65 százaléka őshonos maradt, az albánokról pedig nincs adat. Kosovóba más térségekből nem volt beköltözés. Annál nagyobb volt az elköltözés Kosovóról. Kosovo 2000-re minden bizonnyal el fogja veszíteni szerb és montenegrói népességének legnagyobb részét, mert a balkáni etnikai belháborúnak általában az a célja, hogy a más nemzetiségű népet kiszorítsa lakhelyéről. Ugyanakkor várható, hogy nagyszámú albán népesség fog hazatérni az emigrációból, illetve át fog költözni Közép-Szerbiából és Belgrádból Kosovóra.

Genocídium és etnocídium

Az I. világháború emberi veszteségeit nem számítva, a Vajdaság területén 1914–1921 között nem történt emberirtás. A II. világháború kezdetén, 1941–1944 között a fasiszták genocídiumot követtek el a szerbek ellen. A raziák áldozata lett nagyszámú szerb és zsidó polgár. Meg kell állapítani azonban, hogy ennek a genocídiumnak a demográfiai méretei nem voltak akkorák, mint azt a politikai propaganda híresztelte évtizedeken keresztül. Dr. Zvonimir Golubović: *Az újvidéki razia* (Novosadska racija, Novi Sad, 1992) című könyvében elsőként igyekezik tudományos tárgyilagossággal megállapítani, hogy a közös rablógylakossági céllal elkövetett fasiszta banditizmusnak 1000–1500 áldozata lehetett, és semmiképpen sem 50 000 körül, mint ahogy az az állam által közreadott Büntettek Bácskában és Baranyában 1941–1945 között (Zločini u Bačkoj i Baranji

1941–1944, 262. oldal, Pokrajinska komisija za utvrđivanje ratnih zločina) jelentésben állt. Ugyanakkor a korábban betelepített szerb népesség egy része koncentrációs táborokba került, ahol sokan meghaltak. A tömeges kivégzések száma semmiképpen sem érhetette el a Bácskában a 2000 főt. A német fasiszták, akik 1944. áprilisában megszállták a Bácskát, haláltáborba hurcolták az összes zsidót. A 60 000 jugoszláv zsidó áldozat között minden bizonnyal 17 000 vajdasági zsidó volt, nagyobb részük holocaust-áldozatként odaveszett. Azok, akik túléltek a holocaustot, sem térhettek vissza hazájukba, mert minden vagyonukat elkobozták és kisajátították, ezért közvetlenül emigrálni kényszerültek a tengerentúli országokba vagy Izraelbe. Ilyen értelemben a teljes zsidóság a genocídium és etnocídium áldozata lett. Még ugyanebben az évben genocídium és etnocídium áldozata lett a teljes jugoszlávai-vajdasági németesség is. A németek számát 1939-ben 536 800 főre becsülték (az összes népesség 4,3 százaléka). Mint már említettük, 1921-ben a németek adták a Vajdaság népességének 21,9 százalékát, a Bácska 23,6 százalékát, a Bánság 22,6 és Szerémség 14,7 százalékát. A kúlai és hódási községben abszolút többségben voltak. 1944–1948 között a németeket megfosztották összes polgári jogaiktól, az állampolgárságuktól és teljes vagyonuktól, s ezzel menekülésre készítették őket. Mint az ilyenkor történni szokott, a háborús bűnösök elsőként menekültek el. Azok a németek, akik nem érezték magukat bűnösnek, maradtak. Valamennyien különböző táborokba kerültek, ami valamilyen számukra haláltábor jelentett. Aki onnan később esetleg kikerült, megélhetés híján kénytelen volt kiköltözni az országból. A Vajdaságban és másutt felállított mintegy 70 haláltáborban a németekkel együtt sok magyar is volt, akik szintén odavesztek.

Máig ismeretlen méretű a szerbek által 1944–1945-ben a magyarok ellen elkövetett vérbosszúja a Vajdaságban. Nehéz elkülöníteni a vérbosszú áldozatait a háborús cselekmények haláleseteitől, a Nyugatra meneküléstől, a munkaszolgálatától, a nagyméretű menekültáradattól („akit holnap itt találunk, azt megöljük” hatására sok ezer ember adta a fejét menekülésre). Szerb hivatalos közegek a mai napig sem ismerik el a vérbosszú tényét. Vladimir Žerjavić: *Jugoszlávia népességének veszteségei a második világháború alatt* (Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb, 1989, 113. old.) című könyve ezer főre teszi a vérbosszú magyar áldozatainak számát. Bogoljub Kočović: *Jugoszlávia második világháborús*

vesztésegei (Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji, Svjetlost, Sarajevo, 1990) című könyvében a 172. oldalon 2000 áldozatról ír. A szerb hatóságok következetesen elzárkóznak attól, hogy betekintést nyújtsanak az állambiztonsági szervek levéltári anyagába. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia mellőzve minden tudományos tárgyilagosságot, csak a II. világháború szerb áldozatai iránt mutat érdeklődést. Az első magyar jelentés (a Mindszenty-féle jelentés) a vérbosszú 60 000 áldozatáról ad hírt. Azok, akik élvezték a szerb állambiztonsági tisztek bizalmát, a vérbosszú 20 000 áldozatáról értesültek. Akik 1995 után kezdték összeírni a vérbosszú magyar áldozatait, s ezt tudományos mártírológiai módszerekkel teszik (a háborús bűnösöket a kimutatásukból kizárják, de felölelik mindazokat, akik ellen nem emeltek vádat, és nem hoztak bírósági ítéletet), a vérbosszú magyar áldozatainak számát szintén 20 000 főre becsülik (csak Szabadkán 777 áldozat került eddig jegyzékbe).

Szerb menekültek Szerbiában és a Vajdaságban

Az 1992-től 1997-ig tartó szerb-horvát és szerb-bosnyák etnikai belháború következtében Szerbia Köztársaság területére óriási számú szerb menekült érkezett. Az 1999-es szerb-albán etnikai belháború következtében újabb, ismeretlen számú szerb és roma nemzetiségű jött Kosovo-Metohija tartományból. Ezek a menekültek nagymértékben megváltoztatták a Vajdaság etnikai szerkezetét és Szerbia etnikai térszerkezetét. Legtöbbjük munkát kapott és megélhetéshez jutott, bevándorlási és letelepedési engedélyt szerzett, s szinte valamennyiük esetében folyamatban van a szerbiai állampolgárság megszerzése. Az ENSZ menekültügyi főbizottsága (UNHCR 1996 Census of Refugees and other War - Affected Persons in Federal Republic of Jugoslavia, Commissioner for Refugees of the Republic Serbia) szerint 1996-ban Jugoszláviában 646 066 menekült volt (az összes népesség 6,2 százaléka). Ebből Szerbiában 617 728 főt jegyeztek (Szerbia népességének 6,3 százaléka). A Vajdaságba 259 719 fő érkezett, számuk már a népesség 12,9 százalékát tette ki.

Branislav Đurđev: A menekültek problémái Jugoszláviában (Problem izbeglištva u Jugoslaviji, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, broj 100, Novi Sad, 1996, 314. oldal) című munkájában a szerb menekültek számát

egymillióra tette. Csak Újvidéken 70 000 főben állapította meg számukat.

Mivel Szerbiában 1992 óta fogy a lakosság (a Szövetségi Statisztikai Intézet Közleménye – Saopštenje SZS br. 024, 1997), Branislav Đurđev demográfus szerint minden intézkedést abban az irányban kell fogantatni, hogy a menekülteket mielőbb letelepítsék. 1981–1991 között Közép-Szerbiából 45 529 fővel több költözött el, mint érkezett, a Vajdaságból 32 340 fővel több, Kosovo-Metohijából 62 212 fővel több távozott, mint jött. Ennek ellenére a szerb demográfusok a menekültek letelepítését mégis Észak-Bácska területén tartják legszükségesebbnek. Szerbiában a községek 40 százalékában már harminc éve fogyatkozik a lakosság. Ennek ellenére a demográfusoknak az a véleménye, hogy a menekülteket a magyar határ menti községek területén kell letelepíteni. Nézetük szerint ha ezekben a községekben adnak otthont a menekülteknek, javulhat a népesség korösszetétele. A menekültek korösszetételében a 0–18 éves korcsoport 42 százalékot tesz ki, a menekült szerb nők fertilitása is jóval nagyobb, mint az őslakosoké (2,4 gyermek az 1,9 gyermekkel szemben).

A demográfusok javaslatát minden bizonnyal elfogadják a politikai testületek, és a menekültek nagy része Vajdaságban fog végleg letelepedni. Ha ez megtörténik, Vajdaság nemzetiségi szerkezete még nagyobb mértékben meg fog változni, mint eddig.

A menekültek letelepülését több rejtett forrásból pénzeli a szerb állam; a pénz személyesen ellenőrzött felhasználás útján kerül a menekülthöz, aki falusi házat és földet vásárolhat sajátjaként. A szerb demográfusok ajánlatára újra felállt az egykori Menekültügyi Minisztérium. Ez szervezi és egyeztet a menekültek letelepülését Szerbia, illetve Vajdaság területén.

Valójában óriási tömeg van állandó mozgásban, s a letelepedési lehetőségek kínálata szerint rostálódik hol itt, hol ott. A legtöbb lehetőséget azonban mindig Vajdaság kínálja, pontosabban az állami szervek úgy irányítanak, hogy a letelepedés ezen a területen történjen.

Egy közvéleménykutatás eredménye szerint ugyanakkor a Vajdaságban a népesség 60 százaléka, Szerbiában pedig a 65 százaléka attól fél, hogy egyszer majd el kell költöznie otthonából, és az elkövetkező események arra fogják kényszeríteni, hogy elhagyja lakhelyét (Magyar Szó 1999. október 10-e).